

Філософія

УДК 316.77:159.955

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15876135>

Роль критичного мислення у формуванні громадянської свідомості

Ян Ці,

доктор релігієзнавства, викладач в школі ліберальної освіти,
Гуанчжоуський коледж технології та бізнесу, Гуанчжоу, Китай,
<https://orcid.org/0000-0002-4435-0825>

Свідло Тетяна Миколаївна,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії,
факультет соціології і права, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-4418-0109>

Сторожик Марина Іванівна,

викладач кафедри філософії, факультет соціології і права,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-6412-5182>

Прийнято: 25.06.2025 | Опубліковано: 14.07.2025

Анотація. У контексті соціальної поляризації, інформаційних маніпуляцій та кризи довіри до інституцій критичне мислення набуває особливого значення як засіб формування зрілої громадянської свідомості

людини. Щораз більші виклики сучасності потребують формування особистості, здатної до глибокого аналізу, рефлексії та свідомого прийняття рішень в умовах складного соціального середовища. **Метою** дослідження є теоретичне обґрунтування ролі критичного мислення в процесі формування громадянської свідомості як інтегративної характеристики особистості, здатної до усвідомленого соціального вибору, рефлексії та активної участі в житті суспільства. **Методи** дослідження включають структурно-функціональний аналіз, порівняльно-аналітичний підхід, систематизацію наукових джерел та концептуальне моделювання. **Результати.** Критичне мислення розглянуто як ключовий чинник когнітивної та аксіологічної трансформації особистості, що сприяє становленню внутрішньо вмотивованої громадянської позиції. У результаті дослідження здійснено критичний огляд наукових підходів до трактування понять «критичне мислення» і «громадянська свідомість», окреслено інституційні та особистісні чинники формування громадянськості, виявлено етапи, механізми та умови розвитку рефлексивної, ціннісно зорієнтованої громадянської свідомості. Розроблено алгоритм формування громадянської свідомості через критичне мислення, сформовано концептуальну модель взаємозв'язку критичного мислення і громадянської свідомості, досліджено взаємозв'язок компонентів критичного мислення і громадянської свідомості. **Висновки.** Доведено, що критичне мислення виступає не лише інтелектуальним ресурсом, а й каталізатором становлення особистісної зрілості, відповідальності й здатності до участі в демократичному житті. Запропонована модель формування громадянської свідомості має потенціал для застосування в системах освіти, молодіжної та соціальної політики. У перспективі подальших досліджень передбачається емпірична перевірка ефективності запропонованої моделі, адаптація її до різних вікових та соціокультурних

контекстів, а також розроблення навчально-методичних рішень з формування критичного мислення в контексті громадянської освіти.

Ключові слова: громадянська освіта, рефлексивність, ціннісна орієнтація, публічна участь, громадянська ідентичність, соціальна відповідальність, когнітивний механізм, концептуальна модель, критичне мислення

The role of critical thinking in the formation of civic consciousness

Qi Yang,

PhD of Religious Studies, Lecturer at the School of Liberal Education,
Guangzhou College of Technology and Business, Guangzhou, China,
<https://orcid.org/0000-0002-4435-0825>

Tetiana Svidlo,

Doctor of Philosophy, docent, Assistant Professor,
Department of Philosophy, Faculty of Sociology and Law, National Technical
University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-4418-0109>

Maryna Storozhyk,

Teacher, Department of Philosophy, Faculty of Sociology and Law, National
Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv,
Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-6412-5182>

Abstract. *In the context of social polarization, information manipulation, and a crisis of trust in institutions, critical thinking assumes special significance as a tool for fostering a mature civic consciousness. The growing challenges of today's*

world require the development of individuals capable of deep analysis, reflection, and conscious decision-making within a complex social environment. **Objective.** This study aims to theoretically substantiate the role of critical thinking in the process of forming civic consciousness as an integrative characteristic of a personality capable of reflective judgment, deliberate social choice, and active participation in public life. **Methods.** The research methods include structural-functional analysis, comparative-analytical approach, systematization of scientific sources, and conceptual modeling. **Results.** Critical thinking is examined as a key factor in the cognitive and axiological transformation of the individual, contributing to the development of an internally motivated civic stance. The study provides a critical review of scholarly approaches to the concepts of “critical thinking” and “civic consciousness”, outlines institutional and personal factors of civic formation, and identifies the stages, mechanisms, and conditions for developing a reflective and value-oriented civic identity. An algorithm for shaping civic consciousness through critical thinking is proposed, along with a conceptual model of their interconnection and analysis of the components that link these two phenomena. **Conclusions.** It is proven that critical thinking serves not only as a cognitive resource but also as a catalyst for personal maturity, responsibility, and readiness to engage in democratic life. The proposed model has potential for application in educational systems, youth development, and social policy. Future research may focus on the empirical validation of the model, its adaptation to various age and sociocultural contexts, and the development of methodological tools to foster critical thinking in the context of civic education.

Keywords: civic education, reflexivity, value orientation, public participation, civic identity, social responsibility, cognitive mechanism, conceptual model, critical thinking

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальної турбулентності, інформаційного перенасичення та поляризації громадської думки питання формування громадянської свідомості набуває особливої актуальності. Демократичне суспільство вимагає від індивіда не лише формальної обізнаності про права та обов'язки, але й здатності до критичного оцінювання соціальних процесів, моральної відповідальності та активної участі в суспільному житті. Водночас у багатьох дослідженнях громадянська свідомість розглядається переважно як соціокультурний продукт, без належної уваги до когнітивних механізмів її формування.

Актуальною науковою проблемою виступає недостатнє осмислення ролі критичного мислення як фундаментальної передумови формування зрілої громадянської позиції. У практичному вимірі це проявляється в слабкій спроможності освітніх програм формувати рефлексивну, аналітичну, ціннісно орієнтовану особистість, здатну чинити свідомий громадянський вибір. Отже, дослідження взаємозв'язку критичного мислення та громадянської свідомості є не лише науково обґрунтованим, але й соціально значущим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуалізація теми критичного мислення у формуванні громадянської свідомості зумовлена щораз більшими викликами інформаційної доби, трансформацією освітнього середовища, розвитком медіа, цифровізації та загостренням питань інформаційної та психологічної безпеки. У науковому дискурсі останніх років посилюється інтерес до розуміння критичного мислення не лише як когнітивної навички, а як інтегрального компонента становлення відповідального громадянина. Проведений аналіз літератури охоплює актуальні публікації, в яких представлено різні підходи до осмислення феномену критичного мислення в освітньому, філософському, психологічному, громадянському та інформаційному контекстах. Зокрема, в роботі О. Зінсу [1] досліджено зв'язок між розвитком критичного мислення та формуванням правомірної поведінки,

де зазначено, що здатність критично осмислювати соціальні норми сприяє свідомому прийняттю правових рішень. Г. Г. Цвєткова та І. А. Кузьменко [2] акцентують увагу на структурних компонентах критичного мислення, що дозволяє вибудувати основу для його розвитку в педагогічному процесі.

У публікації В. Надурака [3] обґрунтовано філософсько-методологічні засади критичного мислення як здатності до саморефлексії та аргументованого мислення, що необхідне для участі в демократичному житті суспільства. Ґрунтовне міждисциплінарне осмислення проблематики критичного мислення представлено в публікації Н. Козаченко [4], де філософсько-педагогічний підхід інтегрує логіку, етику, ґносеологію та методологію мислення. Авторка аналізує критичне мислення як складну інтелектуальну здатність, що водночас є засобом саморефлексії, формування моральної позиції та розвитку громадянської свідомості.

Психологічні передумови розвитку критичного мислення у здобувачів освіти проаналізовані в роботі М. М. Починкової [5], зокрема виділено роль мотиваційної сфери, емоційної стійкості та вольових якостей. У цьому ж контексті дослідниця Г. Г. Цвєткова [6] зосереджується на професійній підготовці педагогів дошкільної та початкової освіти, підкреслюючи потребу в розвитку критичного мислення як базової фахової компетентності. Ці тези поглиблюються в дослідженні В. С. Курила та співавторів [7], де критичне мислення розглядається як чинник забезпечення інформаційної безпеки. Автори доводять, що особистість, котра критично мислить, менш уразлива до маніпулятивних впливів та інформаційних атак. Аналогічні висновки представлені в праці Ю. С. Кравцова та співавторів [8], в якій проаналізовано критичне мислення як ключову компетентність на ринку праці, а також розкрито педагогічні стратегії його формування.

У фокусі дослідження О. Невмержицької [9] – роль медіаосвіти в розвитку критичного мислення. Авторка підкреслює, що в умовах цифрової

трансформації освіта має відповідати новим викликам, забезпечуючи медіаграмотність молоді. Дослідження К. Кс. Мей (K. X. Mei) та Н. Вебер (N. Weber) [10] демонструє новий кут зору – як системи штучного інтелекту можуть сприяти розвитку критичного мислення, акцентуючи на ролі взаємодії людина – комп'ютер у підтримці рефлексивних процесів.

Аспекти формування медіакультури особистості через інтернет-середовище висвітлює В. Піщанська [11], акцентуючи на необхідності формування навичок безпечного та критичного споживання інформації. Питання громадянської освіти в умовах гібридної та інформаційної агресії детально аналізує Н. В. Іванець [12], підкреслюючи важливість поєднання критичного мислення із ціннісним орієнтуванням особистості в патріотичному ключі.

О. Вознюк [13] пропонує цілісні стратегії формування критичного мислення в рамках медіаосвіти, а вчений Г. А. Нерсесян [14] зосереджується на його значенні для інформаційної безпеки молоді. У своєму дослідженні Н. М. Заріцька [15] підкреслює важливість медіаграмотності для забезпечення інформаційно-психологічної безпеки в умовах гібридної війни, де критичне мислення стає механізмом самозахисту.

Завершує блок наукової літератури праця Н. В. Іваненко [16], в якій простежується тісний зв'язок між громадянською свідомістю молоді та її критичним мисленням. Авторка підкреслює, що без сформованої здатності до аналізу, осмислення та рефлексії неможливо досягти ціннісного засвоєння норм демократичного суспільства.

Таким чином, огляд літератури свідчить про високий рівень теоретичного опрацювання проблематики критичного мислення в контексті освіти, інформаційної безпеки, правової поведінки та громадянських компетентностей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених формуванню громадянської свідомості, окремі її аспекти залишаються не досить розкритими. Зокрема, в сучасному науковому дискурсі бракує цілісного теоретико-методологічного підходу до вивчення взаємозв'язку між розвитком критичного мислення як когнітивної компетентності та становленням ціннісно-мотиваційного підґрунтя громадянської свідомості. Більшість дослідницьких підходів зосереджується або на правовій грамотності, або на емоційній ідентифікації з державою, тоді як роль когнітивного мислення як бази для усвідомленого соціального вибору часто залишається поза увагою.

Такий стан речей значною мірою пояснюється міждисциплінарною складністю теми та недостатньою інтеграцією психологічних, соціологічних і педагогічних підходів у вивченні механізмів формування громадянськості. Крім того, в сучасних освітніх і соціальних практиках спостерігається нестача ефективних інструментів, спрямованих на розвиток критичного мислення саме в контексті громадянського становлення.

У цьому дослідженні зроблено спробу частково компенсувати зазначену прогалину шляхом концептуального моделювання процесу формування громадянської свідомості як результату розвитку критичного мислення. Представлений новий алгоритм формування громадянської свідомості через критичне мислення та концептуальна модель взаємозв'язку критичного мислення і громадянської свідомості можуть стати підґрунтям для подальших наукових і практичних напрацювань.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження ролі критичного мислення у формуванні громадянської свідомості як цілісного процесу розвитку особистості, що поєднує когнітивну активність, моральну рефлексію та соціальну відповідальність.

Для досягнення мети було сформульовано такі завдання:

- 1) розкрити сутність критичного мислення як пізнавального феномену та виявити його ключові структурні компоненти;
- 2) обґрунтувати взаємозв'язок між розвитком критичного мислення і формуванням громадянської свідомості в контексті сучасних соціокультурних змін;
- 3) розробити концептуальну модель формування громадянської свідомості на основі розвитку критичного мислення з огляду на вплив соціальних інституцій та індивідуальних когнітивних процесів.

Ці завдання визначають логіку побудови дослідження та окреслюють перспективи практичного застосування його результатів у сфері освіти, соціального виховання та громадянського активізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. В інформаційно насиченому середовищі ХХІ століття критичне мислення набуває особливої ваги як ключова когнітивна навичка, без якої неможливо ефективно функціонувати в умовах інформаційного перенасичення. Парадокс сучасного суспільства полягає в тому, що зростання кількості каналів поширення інформації – від новинних платформ до соціальних мереж і подкастів – не супроводжується відповідним зростанням рефлексивної культури. Люди все рідше ставлять під сумнів джерела отриманих даних, дозволяючи інформаційному потоку формувати сприйняття реальності без аналітичного опрацювання [8, с. 3].

Саме тому розвиток критичного мислення у громадян стає не лише пізнавальною функцією, а й основою громадянської відповідальності. Особи, які вміють розрізняти факти від фейків, виявляти приховані маніпуляції, формують свідомі рішення та не стають жертвами інформаційного тиску. Таким чином, критичне мислення – це не лише когнітивна здатність, а й етико-громадянська компетентність, яка забезпечує суб'єктність індивіда в суспільному житті.

При цьому в сучасних динамічних реаліях, позначених моральною турбулентністю та інформаційною вразливістю, особливого значення набуває розвиток внутрішньо вмотивованої правосвідомої поведінки особистості. Формування громадянської свідомості в таких умовах неможливе без активізації критичного мислення як ключового чинника опору маніпуляціям, навіюванню та деструктивним когнітивним впливам. Низка психологічних механізмів, зокрема сугестивність, сприяє закріпленню шаблонів поведінки, які суперечать демократичним цінностям та ускладнюють процес виховання свідомого громадянина [1, с. 130]. Ми вважаємо, що критичне мислення натомість відіграє роль когнітивного фільтра, що дозволяє людині самостійно оцінювати інформацію, чинити опір нав'язаним уявленням, трансформувати власні ціннісні орієнтири в напрямі утвердження активної соціальної позиції. Саме наявність критичного мислення забезпечує здатність до усвідомленого включення в громадське життя, орієнтацію на патріотизм, гуманізм, соціальну відповідальність, що формують основу громадянської зрілості.

Критичне мислення передбачає не лише опрацювання інформації, а й глибоке осмислення її змісту, перевірку на відповідність істині, моральним засадам та соціальним орієнтирам. Воно формує в суб'єкта здатність до самостійного, відповідального судження, готовність переглядати усталені уявлення та приймати обґрунтовані рішення.

Для особистості з розвиненою громадянською свідомістю критичне мислення є важливим засобом побудови системи переконань, що ґрунтується на логіці, фактах, спостереженнях, моральних критеріях. Воно базується на здатності ставити принципові запитання, виявляти суперечності, розпізнавати фальсифікації та маніпуляції. Водночас критичне мислення неможливе без таких характеристик, як незалежність суджень, переконливість аргументації, об'єктивність, правомірність, соціальна вмотивованість, що формують основу для відповідального громадянства [4, с. 37]. Таким чином, критичне мислення

виступає не лише інструментом аналізу, а й способом внутрішнього розвитку – воно сприяє формуванню громадянської ідентичності, вмінню осмислювати себе у світі, не піддаватися некритичному навіюванню, зберігати гідність і моральну цілісність у складних суспільних контекстах.

Для того щоб повною мірою розкрити процес впливу критичного мислення на формування громадянської свідомості, доцільно представити цей процес у вигляді алгоритмічної послідовності (рис. 1). Такий підхід дозволяє логічно вибудувати етапи особистісної трансформації від когнітивних операцій до практичних громадянських дій. Запропонований алгоритм візуалізує динаміку становлення активного громадянина через призму розвитку аналітичних, рефлексивних та ціннісних компонентів мислення.

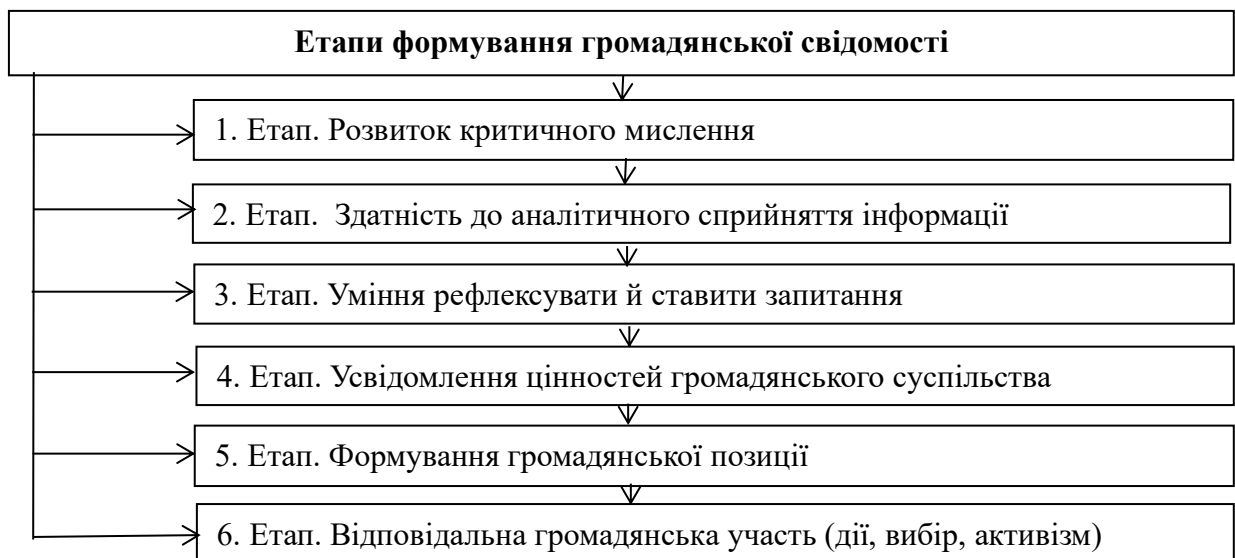

Рис. 1. Алгоритм формування громадянської свідомості через критичне мислення

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 4; 16]

Таким чином, розвиток критичного мислення – це не лише інтелектуальна активність, а базова передумова формування громадянської зрілості. Послідовність від когнітивних операцій до громадянських дій

дозволяє простежити механізм внутрішнього формування усвідомленої позиції, яка є основою відповідальної участі в соціальному житті.

Проведений аналіз наукової літератури показав, що освіта як основа соціалізації й культурної тяглості виступає ключовим ресурсом сталого розвитку демократичного суспільства. Вона не лише забезпечує передачу знань, а й формує цінності, погляди, поведінкові моделі, які визначають майбутнє держави. У сучасному освітньому дискурсі дедалі більше уваги приділяється формуванню активного, свідомого громадянина, здатного брати участь у політичному, соціальному та культурному житті [12, с. 48]. На нашу думку, саме тому громадянська освіта стала пріоритетом у філософії освіти, педагогіці, політичній науці. Її головна мета – сформувати в людині ідентичність вільного громадянина, що поєднує знання з етичними переконаннями, правову культуру – з готовністю до участі в демократичному процесі, в якому критичне мислення виступає як метод, як цінність і як інструмент. Через нього формується розуміння складності соціальних явищ, усвідомлення альтернатив, толерантність до різних поглядів і здатність до аргументованої участі в суспільних дискусіях. Тому розвиток критичного мислення – це не лише педагогічне завдання, а стратегія виховання громадян вільної держави.

Рівень сформованості критичного мислення визначає не лише характер пізнавальної активності людини, а й її ціннісне ставлення до себе, суспільства й навколишнього світу. Саме здатність критично осмислювати реальність впливає на те, яким громадянином стане особистість: активним і свідомим учасником суспільного життя чи пасивним споживачем інформації. При цьому критичне мислення виконує в психіці людини регулятивну функцію, яка виявляється в розумінні соціальної дійсності, здатності до розв’язання проблем, постановки цілей і здійснення рефлексії. У педагогіці ці функції репрезентуються у трьох фазах технології розвитку критичного мислення:

фаза виклику (усвідомлення проблеми), фаза осмислення (інтелектуальна взаємодія з інформацією) та фаза рефлексії (оцінювання, узагальнення, формування позиції).

Ці фази, будучи втіленням логіки мислення (поняття, судження, умовивід), створюють інтелектуальне підґрунтя для формування громадянської свідомості. Вони сприяють розгортанню комплексу мисленнєвих операцій – аналізу, синтезу, абстрагування, класифікації, систематизації, що забезпечують не лише глибину пізнання, а й цілісне соціальне бачення [5, с. 120]. Ми вважаємо, що формування громадянської свідомості сучасної особистості потребує системного, інтегрованого підходу. У світлі таких глобальних викликів, як соціальна поляризація, дезінформація, зростання авторитарних наративів, громадянська освіта не може залишатися лише декларативною. Вона має стати повноцінним інструментом розвитку критичного мислення як ключової компетентності для демократичного співжиття.

Тож концепція громадянської освіти, заснована на принципах задіяності, обізнаності та прагнення до дії, відкриває можливості для синергії між критичним осмисленням та активною соціальною позицією. Важливо, щоб здобувачі освіти не просто споживали інформацію про права й обов'язки громадян, а переживали досвід громадянського співтворення. Демократичні стосунки в освітньому середовищі, колективне прийняття рішень, участь у волонтерських чи просвітницьких ініціативах – усе це створює простір для формування рефлексивної позиції, відповідальності та громадянської зрілості.

Критичне мислення в цьому контексті виконує роль «інтелектуального компаса», що дає змогу аналізувати суперечливу інформацію, ставити запитання, обґрунтовувати вибір і долучатися до обговорення ідей загального блага [16, с. 183]. Лише так можна розвивати у студентської молоді здатність не лише орієнтуватися в складному світі, а й активно змінювати його на краще.

Важливим є те, що критичне мислення в контексті освіти постає як складна інтегративна здатність, що поєднує усвідомленість, саморефлексію, цілеспрямованість і доказовість суджень. Розвиток критичного мислення потребує спеціально організованих умов, зокрема створення проблемних ситуацій, які спонукають людину до інтелектуального пошуку, аналітичного мислення, висування гіпотез, оцінювання альтернатив і формування аргументованої позиції. Ці процеси безпосередньо впливають на становлення громадянської свідомості, оскільки сприяють формуванню в особистості здатності до прийняття рішень у складних, суперечливих умовах соціальної взаємодії. Критичне мислення є не лише інструментом пізнання, але й підґрунтям громадянської позиції, що базується на усвідомленому оцінюванні цінностей, норм, ідентичностей. Його багатовимірний, діалектичний і творчий характер дозволяє особистості осмислювати соціальну реальність в її багатозначності, виявляти сенси через інтеграцію суперечливих аспектів, що є ознакою зрілої громадянської самосвідомості [13, с. 9].

Узагальнюючи теоретичні позиції, необхідно візуалізувати концептуальний взаємозв'язок між критичним мисленням, соціальними інститутами та процесом становлення громадянської свідомості. Запропонована модель допомагає краще усвідомити, як критичне мислення функціонує в системі суспільного впливу – через освіту, медіа, родинно-громадське середовище і як воно веде до глибшого прийняття цінностей та практик громадянськості (рис. 2).

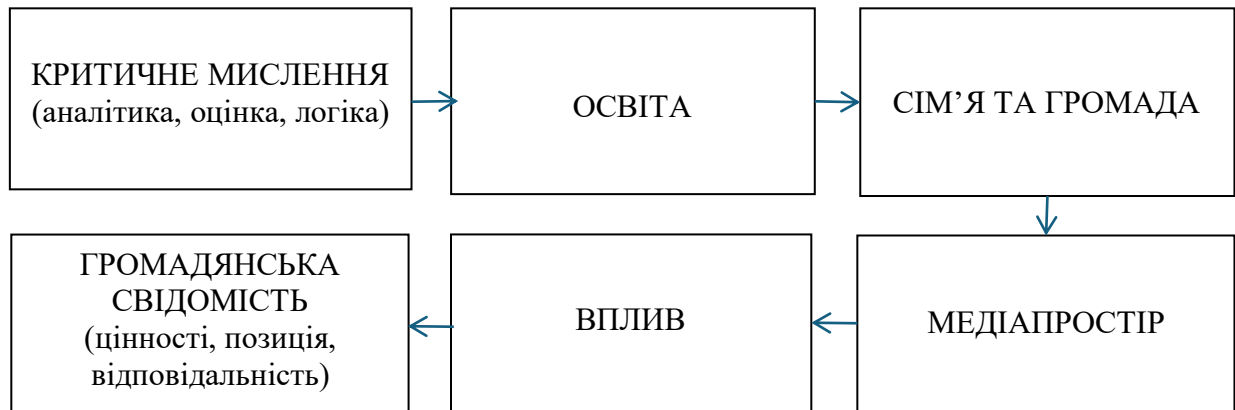

Рис. 2. Концептуальна модель взаємозв'язку критичного мислення та громадянської свідомості

Джерело: авторська розробка

Запропонована модель демонструє, що громадянська свідомість не формується ізольовано – вона є результатом синергії особистого критичного мислення та зовнішніх впливів. Саме тому інтеграція освіти, інформаційного простору та соціального середовища є ключем до формування покоління мислячих, відповідальних громадян. Це стратегічне поєднання когнітивного та соціального є основою сталого демократичного суспільства.

Отже, критичне мислення потребує не лише здатності до аналізу, а й розуміння його нормативної природи – тобто знань про те, як правильно мислити і як реально функціонує людське мислення. Ця навичка передбачає вміння оцінювати сам процес мислення з огляду на відповідність критеріям раціональності, логіки, доказовості.

У такому контексті критичне мислення постає міждисциплінарною платформою, яка поєднує в собі методології філософії, логіки, психології, статистики, а також етичних засад демократичного суспільства. Це особливо важливо в контексті громадянського становлення особистості, адже громадяни повинні не лише володіти фактами, а й уміти їх інтерпретувати, оцінювати й співвідносити із суспільними цінностями [3, с. 145]. Власне,

вміння аналізувати не лише зовнішні події, а й власні пізнавальні стратегії є ознакою зрілого громадянина, спроможного ухвалювати усвідомлені, відповідальні рішення на користь суспільного блага.

Для глибшого розуміння процесу особистісного зростання в площині громадянської відповідальності доцільно розглянути модель, яка ілюструє поступовий розвиток людини через етапи мислення, рефлексії, ціннісного усвідомлення та дій (рис. 3). Такий формат дозволяє оцінити критичне мислення не як точковий акт, а як основу тривалої трансформації в бік громадянського залучення.

Рис. 3. Еволюція особистості громадянина через критичне мислення

Джерело: авторська розробка

Запропонована модель еволюції особистості громадянина через розвиток критичного мислення демонструє, що громадянська свідомість є результатом поступового внутрішнього розвитку, де кожен наступний етап збагачує попередній. Критичне мислення виступає методологічним ядром, яке ініціює процес самопізнання, морального вибору та свідомої участі в суспільному житті. Схема акцентує увагу на системності, неперервності та розвитку як ключових умовах формування зрілої громадянської позиції.

Аналіз літературних джерел показав, що в сучасному інформаційному середовищі, насиченому фейками, маніпуляціями та технологіями прихованого впливу, критичне мислення стає одним із ключових чинників

формування стійкої громадянської та правової свідомості. Його розвиток необхідний для того, аби особистість могла не лише сприймати інформацію, а й осмислювати її, оцінювати з позицій правомірності, моралі, логіки та соціального контексту.

Відповідно, критичне мислення виступає своєрідним «фільтром» для інформації – воно допомагає виявляти джерела навіювання, розпізнавати спроби маніпулювання свідомістю, відокремлювати правдиве від вигаданого. Водночас воно формує в особистості інтелектуальну автономність, здатність до рефлексії, самоконтролю та прийняття рішень на основі глибокого осмислення, що й забезпечує основу для формування моральних і правових ціннісних орієнтирів, які є фундаментом зрілої громадянської позиції.

В умовах інформаційного тиску та соціальних трансформацій особливої ваги набуває системний розвиток критичного мислення, правової культури і навичок розпізнавання маніпулятивних впливів. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє формувати здатність особистості діяти в межах демократичних норм, усвідомлено захищати власні права та зберігати суб'єктність у складному інформаційному середовищі [9, с. 117].

Щоб деталізувати механізми впливу критичного мислення на формування громадянської свідомості, доцільно виокремити конкретні когнітивні компоненти та проаналізувати їх функціональний вплив. У таблиці 1 систематизовано зв'язки між аналітичними операціями мислення і ключовими рисами громадянськості, як-от усвідомлення, відповідальність, здатність до вибору.

Таблиця 1

Взаємозв'язок компонентів критичного мислення і громадянської свідомості

Компонент критичного мислення	Функція	Вплив на громадянську свідомість
Аналіз	Розбір фактів і подій	Розуміння соціальних процесів

Інтерпретація	Пояснення змісту інформації	Усвідомлення багатозначності думок
Оцінювання	Визначення істинності тверджень	Здатність робити обґрунтовані висновки
Індукція та дедукція	Побудова логічних висновків	Прийняття рішень на основі фактів
Рефлексія	Самоаналіз та самокритика	Розвиток відповідальної позиції

Джерело: сформовано авторами на основі [7;13;15]

Наведені дані демонструють, що кожна складова частина критичного мислення має прямий вихід на ціннісно-мотиваційну та поведінкову сферу особистості. Таким чином, розвиток когнітивних навичок є не лише інтелектуальною перевагою, а й суспільно значущою умовою формування особистості з високим рівнем громадянської свідомості, що має практичну цінність в умовах сучасного інформаційного тиску та соціальної складності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що критичне мислення є фундаментальним чинником формування громадянської свідомості як цілісної системи переконань, цінностей, рефлексій та дій. Розгортання мисленнєвої активності особистості забезпечує не лише інтелектуальну автономію, а й формує усвідомлену громадянську позицію, здатність до відповідального вибору та участі в житті демократичного суспільства.

Доведено, що розвиток аналітичних, оцінювальних, логічних і рефлексивних умінь виступає механізмом внутрішньої трансформації особистості – від пасивного спостерігача до активного учасника громадянського процесу. Запропонована авторська модель формування громадянської свідомості через розвиток критичного мислення дозволяє

систематизувати ключові механізми та адаптувати їх до умов різноманітних соціальних практик.

Перспективи подальших наукових пошуків полягають в емпіричній перевірці моделі, розробленні практичних інструментів її впровадження та поглибленні міждисциплінарного підходу до вивчення взаємозв'язку критичного мислення й громадянської свідомості.

Список використаних джерел

1. Зінсу О. Роль критичного мислення у формуванні правомірної поведінки особистості. *Молодий вчений*. 2019. № 4 (68). С. 130-133. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-30>.
2. Цветкова Г. Г., Кузьменко І. А. Критичне мислення: сутність, структура та зміст поняття. *Освітньо-науковий простір*. 2021. № 1. С. 99-110. DOI: <https://doi.org/10.31392/ONP-npu-1.2021.12>.
3. Надурак В. Критичне мислення: поняття і практика. *Філософська методологія і освітні технології*. 2022. № 28(2). С. 129-147. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-7>.
4. Козаченко Н. Критичне мислення: філософія та педагогіка. *Актуальні проблеми духовності*. 2021. № 22. С. 51-271. DOI: [10.31812/apd.v0i22.4527](https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4527).
5. Починкова М. М. Психологічні основи формування критичного мислення здобувачів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 61(2). С. 116-122. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.2.23>.
6. Цветкова Г. Г. Критичне мислення як провідна компетентність фахівців спеціальності дошкільна освіта та початкова освіта. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 5. С. 187-198. DOI: [https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.5\(2\).2023.19](https://doi.org/10.31392/ONP.2786-6890.5(2).2023.19).
7. Курило В. С., Караман О. Л., Бадер С. О., Починкова М. М., Степаненко В. І. Критичне мислення як фактор інформаційної безпеки в

сучасному світі. *Соціально-правові студії*. 2023. № 6(3). С. 67-74.
<https://doi.org/10.32518/sals3.2023.67>.

8. Кравцов Ю. С., Ігнатенко О. В., Глушко В. В. Критичне мислення як ключова компетентність в умовах трансформації ринку праці: педагогічні стратегії та практики. *Академічні візії*. 2025. № 42. 9 с. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15276077>.

9. Невмержицька О. Медіаосвіта як засіб формування критичного мислення особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 27(6). С. 114-117. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.6/27.204654>.

10. Mei K. X., Weber N. Designing AI Systems that augment human performed vs. demonstrated critical thinking. *Human-Computer Interaction*. 2025. arXiv:2504.14689. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2504.14689>.

11. Піщанська В. Інтернет-простір як середовище формування медіакультури особистості. *Fine Art and Culture Studies*. 2025. № 1. С. 399-407. DOI: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-1-56>.

12. Іванець Н. В. Трансформація завдань громадянської освіти України в умовах збройної та інформаційної агресії російської федерації. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2022. № 42(10-12). С. 44-56. DOI: [10.33930/ed.2019.5007.42\(10-12\)-5](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.42(10-12)-5).

13. Вознюк О. Стратегії формування критичного мислення в контексті медіаосвіти. *Нові технології навчання*. 2023. № 97. С. 6-15. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.97.2023.97.01>.

14. Нерсисян Г. А. Медіаграмотність молоді – запорука протидії інформаційній агресії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 6. С. 56-60. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2018/14.pdf (дата звернення: 01.07.2025).

15. Заріцька Н. М. Медіаграмотність у контексті забезпечення інформаційно-психологічної безпеки в умовах гібридної війни: результати

теоретичного аналізу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2022. № 4. С. 150-154. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.29>.

16. Іваненко Н. В. Формування громадянської свідомості молоді як базової цінності в сучасних закладах освіти та поза ними. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2023. № 209. С. 180-185. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-180-185>.